

Moğol atlarının geri dönüşü

Takhiler

LYDIA PYNE

ÇEVİRİ: DİDEM DİNÇSOY BOZDAŞ

Y

ABAN atları Orta Asya'nın bozkırlarında 160 bin yıldan uzun bir zamandan beri dört nala koşuyor. Yollarının Rus ve Avrupalı kâşiflerle kesişmesinin üzerinden daha bir asır bile geçmemiştir ki Moğolcada "takhi" adı verilen atların soyu neredeyse tükenme noktasına geldi. 1969'da canlı bir takhinin görüldüğüne dair

son beyânın üzerinden üç yıl geçtikten sonra, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) takhileri yaban hayatında soyu tükenmiş hayvanlar arasında ilân etti. Ama başarıyla gerçekleştirilen yeniden yabanileştirme programları sayesinde bugün yüzlerce takhi Moğolistan'da Ulan Batur'un yaklaşık 100 km dışındaki Hustai Ulusal Parkı'nda özgürce dolaşip doğanın bir parçası olarak kalmanın

şerefine toynak kaldırıyor.

At kültürü Moğol mîrâsının asırlardır bir parçası olup yak adı verilen sığırlar, deve, koyun ve keçilerle birlikte atlar da bin yıl boyunca Moğolistan'ın çoban geleneğinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Evcil atların kemiklerine Orta Asya'nın dört bir yanında-ki bronz çağı arkeolojik alanlarında tesâdüf

Takhi (Przewalski) atları. Moğolistan Hustai Ulusal Parkı.

edilmektedir. XIII. yüzyılda Cengiz'in atlı ordularından, Moğolistan'da her yıl düzenlenen Naadam Festivali'ndeki binicilik oyunlarına dek, evcil atlar hâlâ Moğol kültürünün canlı bir parçasıdır.

Takhiler, farklı renk ve özellikleriyle dikkat çeken ve taksonomik olarak yabancı atlardan "Equus przewalskii" türü-

ne dâhil atlardır. Halk arasında bu türe Przewalski de denmektedir. Atların XIX. yüzyıldaki hikâyesine gelince, Rus kâşifi Nikolai Przewalski Moğolistan'daki seyahatinde bir at kafatası ve postu bulur. Bu buluntuları 1881 yılında St. Petersburg'taki Rus Bilim Akademisi Zoolojik Müzesi'ne incelenmesi amacıyla götürür. Müzenin konservatörü I. S. Poliakov eldeki

materyaller üzerinde birtakım inceleme ve çalışma yaptı ve nihâyet bu at cinsine Przewalski'nin adını verdi. Ancak bu keşif boz renkli, koyu renk yeleli, küçük ama gürbüz yapılı, dikkat çekici güzellikteki bu hayvanlara iyi şans getirmede. Çünkü bütün bu özellikleri onların hayvânat bahçeleri ve egzotik hayvan koleksiyonerleri tarafından aranmaları ve yakalanıp tutsak

Avcı şahiniyle birlikte bir Moğol köylüsü ve atı.

edilmeleri için bir sebep oldu. 1897-1903 yılları arasında yabanî atların peşine düşen bir yabancı keşif heyeti 88 takhi tayını yakaladı. Bu taylardan yalnızca 54 tânesi Avrupa'daki hayvânât bahçelerine ulaşabildi. Keşif avcılarını takhi taylarını yakalayabilmek için yabanî aygırları öldürüp kısıraklarını doğaya salıyorlardı. Bu da sürülerin doğal üreme döngüsünü altüst etmişti. Ayrıca Avrupa ve ABD'deki hayvânât bahçelerine gönderilen takhilerin durumu da hiç iç açıcı değildi. 1950'lere gelindiğinde takhi nüfusu 12'ye kadar inmişti. Diğer taraftan Moğolistan'daki yabanî sürüler de ana habitatlarından sürülmüştü; silâhların yaygınlaşmasıyla atlar gerek zevk gerekse besin için bilinçsizce avlandılar. Geriye kalanların çoğu da 1944 ve 1956 yıllarının çetin tayga kışında hayâta tutunamadı. Bütün bu felâketler nedeniyle 1966'dan sonra Moğolistan'da tek bir canlı takhiye rastlanmadı.

Neyse ki aynı dönemler çevreci grupların nesli tükenmek üzere olan hayvanlar için gösterdikleri olağanüstü çabaların da şahidi olmuştur. Nitekim bu gayretli

çalışmalar neticesinde 1965'te Avrupa'daki takhi nüfusu 134'e yükseldi. 1977 yılında Hollandalı Jan ve Inge Bouman çifti Przewalski Atını Koruma Himâye Vakfı (FPPPH)'nı kurdu. Vakfın iki amacı vardı, bunlardan ilki farklı takhi nüfuslarının genetik soylarını detaylıca kaydedilen (ve Prag Hayvânât Bahçesi'ndeki takhi bakıcısından alınacak düzenli notlarla güncellenecek) dijital bir soy kütüğü sistemi oluşturmak; diğeri ise yabanî atları doğal habitatlarına, yâni bozkıra salmaktı. Kısa zaman sonra Boumanlara Moğol biyolog Dr. Tserendeleg Jachin de katıldı. Vakıf, Hollanda'daki Dünya Vahşî Yaşam Federasyonu'nun finansal desteğini de sağladı ve bu fonla söz konusu programı hayâta geçirebilmek için hayvânât bahçelerinden birkaç takhi satın aldı.

Fakat nesiller boyu tutsak yaşayan takhiler temel yaşam güdülerini büyük oranda kaybetmişlerdi, hemen yabana salınmaları mümkün değildi. FPPPH, Hollanda ve Almanya'daki doğa rezervlerinin yarı-yaban koşullarında takhi sürülerine 15 yıl boyunca baktı. Bu yöntem başarılı oldu ve 1992 yılında vakıf ilk takhi grubunu yurtlarına gönderecek duruma

geldi. Nihâyet 1992 yılında, Dünya Çevre Günü olarak kutlanan 5 Haziran günü 15 takhi Moğolistan'daki Hustai doğa rezervine salındı. Bir yıl sonra bu rezerv, o dönem yeni kurulan Moğol hükûmeti tarafından ulusal park ilân edildi. Akabinde iki yılda bir yapılan, toplamda beş taşımayla bölgeye birçok at getirildi. 2001'e gelindiğinde takhi nüfus sayımlarında 84 at tespit edildi. Bugünse Hustai Ulusal Parkı'ndaki atların sayısı 350'yi geçmektedir. 50 bin hektarlık alana yayılan park, dağ sıçanlarından dağ keçilerine, likenlerden balıklara yaban hayâtından birçok türe ev sâhipliği yapmakta, yabanî atlar ise parkın en popüler türü kabul edilmektedir.

2003 yılında o dönemler yeni kurulan ve kendi kendini finanse eden bir sivil toplum örgütü olan Hustai Ulusal Parkı Vakfı, parkın ve takhilerin yönetimini ve araştırma sorumluluklarını üstlenmek üzere Moğol hükûmetiyle bir anlaşma imzâladı. FPPPH'in etkisi bu süreçte kademeli olarak azalırken Moğol bilim insanlarının, park bekçilerinin ve çevrecilerin birlikte yönettikleri vakıf parkın idâresinde etkin konuma geldi.

Naadam festivali, Moğolistan.

Hustai Vakfı bünyesindeki dürbünlü park bekçileri, özellikle çiftleşme dönemlerinde takhi nüfûsunu gözlem altında tutmakta, takhileri ve diğer türleri tehdit eden avcılara engel olmaktadır. Aşırı avlanma yüzünden nesli tükenme aşamasına gelen alageyik ve Moğol ceylanları da rezervin kurulmasıyla koruma altına girmiş oldu. Ayrıca parkın ziyaretçi kampında yer alan bir yurt çadırı müze olarak düzenlendi; burada takhilerin târihi anlatılmakta, parkın doğal yaşamı koruma alanındaki faaliyetleri tanıtılmaktadır.

Bütün bunlara rağmen nüfuslandırma programının daha etkili ve sürdürülebilir olması için farklı gruplardan da sosyal destek alınması gerekiyor. Çünkü uzmanlar yeniden doğaya salma işinin çok daha uzun soluklu bir proje olduğunu hatırlatıyorlar. Diğer yandan yetkililer Hustai'nin çitlerle çevrilmemiş sınırları ile bozkırda otlayan besi hayvanları ve besiciler arasında bir tampon bölge oluşturma zorunluluğuna dikkati çekiyor. Bu durum turistler ve bölge halkı açısından avantajlı bir durum yaratmış görünüyor.

Hustai turistleri bir miktar para ödeyerek bir sonraki çiftleşme döneminden

bir tayı evlat ediniş ona isim verebiliyor. Buradan temin edilen gelir park bekçilerinin ve besicilikle ilgilenen bölge halkının ihtiyaçları için harcanıyor. Müzedeki bilgilendirme panosundan bir cümle şöyle: *“Koruma ve araştırma operasyonlarına yerli halkın dâhil edilmesi bu tür projelerin başarıya ulaşması açısından büyük önem taşır.”*

Bilim ve toplum, türlerin doğal hayâta yeniden kazandırılması mâcerâsının başarıya ulaşmasında iki temel faktör. Kaderin bir ironisi olarak takhiler, 100 yıldan da uzun bir süre önce nesillerinin tükenmesi pahasına Moğolistan'dan alınıp götürülen atalarının tutsak torunları sayesinde yeniden bozkırlara döndüler. Yâni bu atlar, hayatta kalabilen 12 takhinin torunları. Dahası Takhiler bugün dünyânın dört bir yanına yayılmış durumda. 5 kıtada 30'dan fazla ülkede hayvânat bahçelerinde, yarı-yaban rezervler ve yeniden doğaya kazandırma bölgelerinde 2 binden fazla takhi yaşıyor. Batı Moğolistan'da ve Çin'in kuzeyinde buna benzer ikişer rezerv daha bulunuyor.

XXI. yüzyıldaki bilimsel arayışlar nesli tükenen türlerin “yeniye yabancılaştırıl-

mesi” konusunda bir atılım deneyimlerden biyologlar da bu türden çalışmaları şaka yollu “Jurassic Park etkisi” olarak yorumluyor. Nesli uzun süredir tükenmiş türlerin yeniden hayâta döndürülmesi fikrinin (örneğin Rusya'daki Pleistosen Parkı) bilim kurguyu andıran fantastik bir vizyon sunduğu doğru, ama diğer yandan doğayı korumak için gösterilen ciddi çabaların, Moğol takhileri gibi soyu henüz tükenmemiş türlerin yeniden yabancılaştırılmasında nasıl başarı sağladığını da unutmamak gerekiyor. 🐾